

«Kutadgu biligde» «ýagşy adam» we «ýaman adam»

Category: Kitapcy, Pedagogika we edep-terbiýe, Sözlär

написано kitapcy | 23 январа, 2025

"Kutadgu biligde" "ýagşy adam" we "ýaman adam" KUTADGU BİLİG'TE "İYİ İNSAN", "KÖTÜ İNSAN"

Türk kültüründe, edebiyatında "edib"; edepli, edebi olan, terbiyeli, nazik, vb. kişilikte ve bu kişilikle düşünen, yazan, edepli ve edebî eser meydana getiren şair ve yazarların adı olagelmıştır. Arapçadan dilimize girmiş "edep" kelimesinden türetilmiş bir addır edip.

Temel kaygısı edep ve edepli insanın, edep içinde yaşayan toplumun inşası olan edip, eserini meydana getirirken mevcut olandan olabilecek olana doğru bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta içinde yaşadığı çevrede edindiği tecrübeleri, tanıklıkları, düşleri; çarpıklıklardan, yanlışlardan duyduğu rahatsızlıkları, vb. dile getirmeye çalışır. Gerçeklik, onun algılamasıyla, bakışıyla, değerlendirişiyile yeniden yapılır, yeni bir gerçeklik hâlini alır. Bu, sanatçının nesnel gerçeklikten kendi duyuş ve düşünüşüyle ürettiği bir gerçekliktir ve bu gerçeklikte edip, ideal olanı, olması gerekeni işaret eder. Olabilecek/olması istenen insandan ideal toplum düzenine, hatta ideal devlet işleyişine kadar uzanan bir işarettir bu. Çünkü edip, bilir ki "sanatın, yeniden yaratma dışında bir anlamı daha vardır; o da yaşamı açıklamaktır." [1] Hayatta, açıklandığı ölçüde, örnek alınması gerekenle kendisinden uzaklaşılması gereken bir arada verilir. İstenen, iyi olanın, ideal olanın tercih edilmesidir.

Edip, eserini meydana getirirken hem olay/durum hakkında aydınlatıcı olmak hem de sözünü ettiği olayla/durumla ilgili bir örnek oluşturmak ve bu örnekle de "ideal olanı" işaret etmek görevini üstlenmiştir. Bu görevle cümlelerini hem bilgi

verici, aydınlatıcı hem de ilgi çekici, etkileyici bir üslupla kurması, anlatımıyla yaşadığı çevrenin insanlarını ortak bir düşüncede, beğenide ve amaçta birleştirmesi gerekir; yani edibin çabası bir yandan ortak içtimaî hafızanın sergilenmesi olurken diğer yandan da bu hafızanın gelişmesini sağlayıcı bir etkinlik olmalıdır. Çünkü, edip, bilgisine vâkıf olduğu olay/durum gerçekliğini kendi fikrî dünyasında değerlendirir ve çevresine bunu bir tavır şeklinde sergiler. Wellek-Warren'in[2] belirttiği gibi eserde kullanılan dilde kelimeler, yalnız dış âlemdeki eşyayı göstermekle yetinmezler. Onların, yazarın yahut konuşanın ruhunu ve iç âlemini yansıtmaya özelliği de vardır. Edebî dil yalnız bir beyanda bulunmaz, aynı zamanda okuyucuyu da etkileyerek onu ikna eder ve onda değişiklikler meydana getirir.

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde düşünüldüğünde Yusuf Has Hacib, Türk edebiyatında edip kimliğiyle eser veren bir kişidir. O, edep ve terbiye sahibi, düşünerek hareket eden ağırbaşlı bir Müslümandır. Amacı, ideal vasıflarda insan ve bu insanlardan meydana gelecek toplumun inşasıdır. Bu amaçla, içtimaî hayatta yönetenlere ve yönetilenlere düşen ödev ve sorumlulukları, uyulması gereken ahlâkî kaideleri örnekleriyle açıklar. Bu yönüyle telif ettiği Kutadgu Bilig; içeriğiyle, kullanılan dili ile edepli insanı ve ideal toplum hayatını temel alan mükemmel bir eserdir.

Asil bir aileye mensup olup ilmi, faziletleri, zühd ve takvâsı ile cemiyetin içinde en yüksek hürmet mertebesine ermiş bir zat olan Yusuf, fikir ve değerlendirmelerini sembolik kişilikleri karşılıklı konuşturmak yoluyla belirtir. Bu yönüyle Kutadgu Bilig teatral bir eserdir. Böyle yapmaktaki amaç, ileri sürülen düşüncelerin, yani Yusuf Has Hacib'in tasavvur ettiği ideal insan ve toplumsal hayatın tecessüm ettirilmesidir. Yusuf, kitabının içeriğini şu dört iyi temel üzerine kurduğunu belirtir: Bunlardan ilki töre/adâlet olup doğruluk üzerinedir. İkincisi devlet olup kut ve ikbâl demektir. Üçüncüsü akıl olup ululuk ifade eder. Dördüncüsü ise

kanaat ve âfiyettir. Töreye/Adâlete Küntogdı adını vermiş ve onu hükümdâr yerine koymuştur. Devleti/Kut'u Aytoldı adı ile zikretmiş ve onu vezîr yerine koymuştur. Akıla Ögdülmiş adını vermiş ve ona da vezîrin oğlu demiştir. Kanaata Odgurmuş adını vermiş ve ona da vezîrin akrabası demiştir[3]. Bu dört sembolik kişilikte asıl vurgulanmak istenen farklı görev ve sorumlulukları olan ideal vasıflardaki insandır.

Kutadgu Bilig, bugüne kadar farklı alan araştırmacıları tarafından çok çeşitli açılardan değerlendirilmiştir ve bundan sonra da muhtemeldir ki değerlendirilecektir. Biz de Yusuf'un dilinden Kutadgu Bilig'te çizilen insan tipi, insan denilen varlıkta olması gereken özellikler, hangi varlığa insan denilebileceği üzerinde durmaya çalışacağız.

Kutadgu Bilig'te İnsan

Kutadgu Bilig'teki insan; akıl sahibi oluşu, bilgisi ve idrak gücüyle değerli olan insandır.[4] Yusuf'un samimi bir Müslüman olduğuna ve İslâmiyet'in insana verdiği değerden haberdar olduğuna şüphe yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de insanın kuru bir çamurdan şekillenmiş bir balçıktan (Hicr/26) tek bir nefisten yaratılışı, bu nefisten eşinin de yaratılıp ikisinden birçok erkek ve kadınların türetildiği (Nisâ/1), Allah'ın ona ruhundan üflediği (Hicr/29), ona isimlerin öğretilişi (Bakara/30-31) ve Allah'a itaat ve ibadet sorumluluğunu üstlendiği (Ahzab/72) hakkında bilgiler verilir. İnsan, Yarattıcı'nın onu yaratırken kendi ruhundan üflemesi, dolayısıyla ilahî bir öz taşıması sebebiyle yaratılmışlar içerisinde en şerefli varlıktır. Bu özelliğinden dolayı da Allah'a itaat ve ibadetle sorumludur. Bunu bilen Yusuf da eserinde insanda olması gereken vasıflar üzerinde durur.

Yusuf'a göre Tanrı, insanı seçerek yükseltmiş, ona anlayış, akıl, bilgi ve güzel biçim vermiş, onu güzel tavır ve hareketlerle donatmıştır. Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse, o kişi pek çok iyiliklere ulaşmış, zira anlayış sayesinde insan karşılaştığı sorunları çözmüştür. Yusuf'a göre

bilgisiz insan, hastadır; bilgili olan insandan hastalıklar uzaklaşır. Anlayış insanın elinde bir yulardır, anlayışa sahip olan kişi, dileklerine erişir. İnsana düşen de bilgi ve anlayışla hareket etmektir. Böyle hareket ederse zaman da israf olmaz.[5]

Bülbülün çektiği dili belâsıdır, söz gümüşse sükût altındır, sus küçüğün söz büyüğün, vd. pek çok atasözümüzde, kişinin diline hâkim olması, nerede konuşup nerede susması gerektiği hususunda pek çok öğüt verilir. Yusuf da dil üzerinde durarak anlayış ve bilginin tercümanının dil olduğunu, insanı da dilinin kıymetlendirdiğini söyler. Ona göre, insanın itibarsızlaşmasının da başının derde girmesinin de sebebi dilidir. Tam tersine mutluluğa da dili sayesinde erişir insan. Edepli olmanın gereği olarak insan söylediği sözü ölçerek tartarak söylemelidir. Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır.[6] Sözü bilmek, kendini bilmektir. Kendini bilmek ise, insan olmanın sonucudur. Tasavvufî düşüncede doğumdan başlayarak belli safhaları[7] geçmekle insanlığın gerçekleştiğine inanılır. Bu da kişinin terbiye ve irşâd edilmesiyle, kişinin de nefesine hâkim olmasını becermesiyle mümkündür. “İnsan nefsen geliştikçe, edebinde de artış olur ve davranışları düzelir, insanlaşır, insancillaşır.”[8] Yusuf Has Hacib, insanın lüzumunda az, öz ve fasîh konuşmasını öğütler. Bilgili insan bilerek konuşur, bilgisiz insan kördür. Bilerek konuşan bilgili insan gözsüzlere göz olur; insan, bir yandan iyi iş ve iyi söz ile çevresine faydalı olurken diğer yandan da kendini ihtiyarlamaktan kurtarır.[9] Âdem’in yaratılışından beri ak-kara zıtlığı gibi bilgili, anlayışlı insanlarla bilgisiz, anlayışsız insanlar arasında sürekli bir mücadele olagelmiştir.[10]

Kur’ân-ı Kerim’in Âl-i İmrân/185., Enbiyâ/35. ve Ankebût/57. âyetlerinde her canlının ölümü tadacağı, ve kıyamet gününde iyilik ve kötülük yönünden imtihan edileceği bildirilir. Ölümlü olduğunu bilen insan da hazırlık yapmalı, dünyadaki günlerini boş geçirmemeli, insan olmanın sorumluluğu ile

hareket etmelidir. Bu sorumluluk, Allah'a gerektiği şekilde kulluğunu yapmak ve çevresindeki insan ve diğer canlılara insanca davranmak, onlara faydalı olmaktır. Yusuf'a göre dünya zevkleri ile oyalananlar, gaflet içinde yaşayanlar ölüm yaklaştığında uyanırlar; fakat iş işten geçmiştir. İnsanların iyisi gaflete düşmez; nereye giderse orada doğru yolu arar.[11] Kim ki âhiretini mâmûr etmek isterse, her iki dünyası için de gayret etmeli, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi de âhiret için çalışmalıdır.[12] Yusuf, insana herkesten iyi olmasını ve hep iyilik yapmaya çaba göstermesini salık verir; çünkü her yaşayan er geç ölecek, toprağa düşecektir; kötülerin ardından sövülecek, iyilerin ardından övgüler düzülecektir.[13] Böyle davranmak aklın gereğidir. Zira, akıl karanlık gecede meş'ale gibidir. İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür. İnsan, bu ikisi ile itibar görür, akıllı insan asildir. Akıl, insan için iyi ve yeminli bir dost, bilgi ise çok merhametli bir kardeştir. Akıllı insan kötüye karışmaz; bilgili insan da doğru ve dürüst hareket eder. Nasıl ki ok düz olmazsa, doğru gitmez; insan da doğru hareket etmezse, başkalarının esiri olur.[14] Bilgili insan fâni olana gönül vermez; akıllı ve ağırbaşlı insan gelecek olana hazırlık yapar. Ölümü bilen insan dünya saadetine kapılmaz; çünkü bu dünya bir misafirhane, bir imtihan yeridir.[15]

Yusuf'a göre insan, sâkin ve mülayim tabiatlı olmalıdır. Hiddet ve öfke insan için fenadır; çünkü hiddetlenen insan bilgisizce hareket eder, öfkelenen insan ise, akıllıca hareket edemez. Hiddet, insandaki bilgiyi yok eder ve insan kabalaşır.[16] Toplumsal ilişkilerde sâkinlik ve yumuşak huyluluk toplumda uyumluluğu ve huzuru sağlayacaktır. Bu nedenle insan sâkince düşünerek, bilgi ve aklını kullanarak hareket etmelidir.

Yûsuf sûresinin 53. âyetinde nefsin aşırı derecede kötülüğü emrettiği belirtilir. Nisâ sûresinde ise "Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir." denir.

L. Filiz, nefsi “Her fert, akli hangi mertebedeysenefsini o mertebeden kullanacak ve ona göre hareket edecektir. O halde nefis, kendi varlığı, kendi canı, kendi aklının kullandığı, verdiği emirdir.”[17] şeklinde tarif eder. Yusuf Has Hacib de insanın akılla, bilgiyle hareket etmesini, yani nefesine, nefsinin emrettiği kötülüğe uymamasını öğütler: İnsan, yalan söylememeli, verdiği sözü yerine getirmeli, sözünün eri olmalı, boş yere konuşan boşboğaz biri olmamalıdır.

Yusuf’a göre içkiye düşkünlük çok kötü bir huydur ve insanın içkiye müptela olması, ömrünü boşa geçirmesi demektir. Akıllı, bilgili insan inatçılık etmez, çünkü inat insan için dünyada sevinç yoktur. Yalan söyleyen, sözüne sâdık olmayan, içki müptelası ve inat insanlardan saâdet kaçar.[18] Yusuf’a göre yalancı kimse, insanların en kötüsüdür; kötülerin kötüsü ise, verdiği sözden dönen kimsedir. Sözünden dönen kimse, eğer erkeksen, ona erkek denilemez. Çünkü erkek, verdiği sözden geri dönmez, sözünden dönenler kadın bilinmelidir.[19]

İnsan, alçakgönüllü, mütevâzı, tatlı dilli olmalı, kendinden büyüğe saygı göstermeli, kendinden küçüğe ise, sevgili, şefkatli davranmalıdır. Kişi, kendinden büyüklerin sözüne karşı gelmemeli, cevap vermesi gerektiğinde de ölçülü olmalı, kaba sözlerden sakınmalıdır. Büyüklerine her zaman saygılı olmalı, hürmette kusur etmemeli ki böylece kendisi de yükselelsin, büyük kimselerin saadeti ona da bulaşsın.[20] Kibir ve gurur ile başkalarını incitmemeli, kendisini küçüklerin eğlence ve tahakkümüne bırakmamalıdır. Alçakgönüllülük insanı sevdiiren bir özelliktir. Kendisini sevdiiren insan çevresindekileri de memnun eder. Alçakgönüllü insanın itibarı devamlı olurken haşin ve kibirli insanlar toplumda sevilmez ve itibarsızlaşırlar.[21]

Yusuf Has Hacib, kişinin doğru yoldan sapmasında veya doğru yolu bulmasında arkadaşın önemine işaret eder. Ona göre, insan, arkadaşını iyi seçmeli, kötülerle düşüp kalkmamalıdır. Kötü biriyle arkadaş olan insanın tabiatı da arkadaşının tabiatı gibi kötü olur. Kötü birisi için iyi insan, adeta bir

meş'ale gibidir. Ona düşen bu iyi insana uymak ve doğru yola girmektir.[22] Toplumsal hayatta kötüler hâkim olursa iyiler; iyiler hâkim olursa kötüler ortadan kaybolur.[23] İnsan kendisiyle denk olanla ancak duyguda düşüncede ve harekette uyumlu olacağı için kendisine denk olan kişiyle arkadaş olmalıdır.[24] Yusuf Has Hacib, Ögdülmiş ağzından iki türlü kişiyle münasebette bulunulmaması, onlardan uzak durulması gerektiğini belirtir. Bunlardan biri müfteri, gammaz kimse, diğeri ise, ikiyüzlü, menfaatperest kimsedir. Böyle kişiler fayda görmezlerse arkadaşlarına düşman olur, karışıklık çıkarırlar. Bunlardan başka bir de içkiye düşkün olan kişiden uzak durulmalı; çünkü böyle kişiler de vefâsız, kadir kıymet bilmez olurlar.[25]

Kutadgu Bilig'in dört ana tipinden Aytoldı'nın, oğlu Ögdülmiş'e verdiği öğütten hareketle iyi insan uyanık olmalı, yarınki işini bugünden düzene koymalıdır. İnsanın içi dışı bir olmalı, gönlü de dili de doğru olmalıdır. Her türlü iyiliğin ve kötülüğün Allah'ın takdiri olduğunu bilmeli, kazaya ve kadere boyun eğmeli, Allah'ın emir ve yasaklarına uymalıdır. Tevazu ile konuşmalı, haddini bilmeli, kimseye zulüm etmemeli, başkasının malında gözü olmamalıdır. İnsanın temel gayesi daima iyilik yapmak olmalı, kötülükten uzak durmalıdır. Kötülerle arkadaş olmamalı, riyâkârlara sırrını vermemelidir. Dedikodudan ve dedikodu yapanlardan uzak durmalı, onları evine yaklaştırmamalıdır. Her sözü dinlemeli, ancak duyduğu her söze inanmamalıdır. Kişi, kararınca yemeli içmeli, başkalarını kiskanmamalıdır. Her işte sabırlı olmalıdır. Eğer zahmet, kaygı veya endişeye düşen kimse sabrederse, kaybettiği huzuru tekrar elde edecektir. Hevâ vü hevesine kapılmamalı; giderini gelirine göre ayarlamalıdır. [26]

Toplumsal hayatta yardımlaşma, paylaşma; birliği, bütünlüğü pekiştirir, kişiler arası, aileler arası sevgiyi, saygıyı geliştirir. İslâmiyet'in öngördüğü toplumsal yapıda akrabanın akraba üzerinde, komşunun komşu üzerinde hakkı vardır. Müslüman kişi, Hz. Peygamber'in "Komşusu açken tok yatan

bizden değildir.” sözü uyarınca davranmalıdır. Yusuf Has Hacib de Aytoldı’ya oğluna öğüt verdirirken Aytoldı’nın dilinden insanlara “kardeş ve akrabaya yakınlık gösterin, güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü alın. Tuzu ekmeği bol tutup herkese ikram edin. Bir kimsenin ayıbını görürseniz açık etme yerine üstünü örtün. Kibirlenmeyin, elinizden geldiğince iyilik yapın” der.[27] Çünkü, dünya geçicidir; adeta rüya gibidir.

İslâmiyet öncesinde de İslâmiyet’in kabulü sonrasında da Türk toplum hayatında zina, ensest ilişki, vd. en büyük suçlardan sayılmışlardır. Yusuf da içkiden, fesatlıktan, zinadan, sapıklıktan, fücurdan (ensest ilişki) insanların uzak durmasını öğütler. Zira, bu tür davranışlar kişinin ve dolayısıyla toplumun huzur ve saâdetini kaçıırır. İçki, insanı bin türlü günaha teşvik eder.[28] Kendini bilen insan, kendine hâkim olur. Böyle insanlar, adeta değerli madenler gibidirler. Yusuf, “eğer böyle insanlara rastlarsanız, onları gözünüze sürme gibi çekin” der.[29] Yani “onların davranış özelliklerini örnek alın, onlar gibi olmaya gayret edin” der.

Kur’ân-ı Kerim’de “O ki malını hayra vererek arınır, yücelir.” (Leyl/18) buyrulmuştur. Müslümanlar arasında cömertlik bir erdem olarak değerlendirilir. Cömert kimseler, toplumda takdir edilen, sevilen insanlardır. Aksine cimrilik ise insana, Müslümana yakışmayan bir tavır olarak değerlendirilir. Çünkü, nimetleri veren de alan da Allah’tır. Cimrilik hususunda Kur’ân-ı Kerim’de “Bunlar öyle insanlardır ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler, Allah’ın bol hazinesinden kendilerine verdiğini gizlerler. (Biz de) o nankörlere alçaltıcı bir azab hazırlamışızdır.” (Nisâ/37) bilgisi verilir. Kutadgu Bilig’te de cömert kimselerin övülmeye, hasis kimselerin ise sövülmeye lâayık olduğu[30] belirtilir. İnsan, kısmetinde ne varsa onunla iktifa etmelidir. İnsanın kısmetinde ne varsa, kendisine o nasip olacaktır. Allah ne takdir ederse kul ona râzı olmalıdır; çünkü kul olmanın gereği budur.[31]. Bu sebeple insanın mal edinme hırsı ile hareket etmesi boşunadır; edindiklerini,

topladıklarını yiyemez. Cimrilik etmiştir; öldükten sonra yaptıklarının, dahası yapmadıklarının vebâli altında kalır. İnsana düşen ölçülü, özülle sözüyle doğru olmaktır; zira dünyada gerçek zenginlik de budur. Diğer yandan âhireti kazanmak isteyen kişi de özünü, sözünü, gönlünü daima temiz tutmalıdır[32] Yusuf'a göre açgözlülük, ilacı ve çaresi bulunmayan bir hastalıktır ve tedavisi de mümkün değildir. Aç insanlar yiyip içtikten sonra doyarlar; ancak açgözlü kimselerin açlığı ancak ölümle nihayete erer, onların gözünü toprak doyurur. Bu tür insanlar bütün dünyaya sahip olsalar bile yine fakirlerdir.[33] Gözü tok insanda mala mülke karşı hırs olmaz, böyle kimseler mal ile aldatılamaz. İnsanlar açgözlü olursa, nefislerinin esiri olurlar. Böylesi insanlar her vakit aşağılık insan olarak kalırlar.[34] İnsan, kendi nefis ve hevesinin başını ezmedikçe, vücudu doğruluk yoluna giremez.[35]

Yusuf Has Hacib'e göre acelecilik, zevzeklik ve hiddet, insanda bilgisizlik alâmetleridir. İnsan her işte sükûneti tercih etmeli, yapacağı işlerde, konuşmasında acele davranmamalı; ölçülü, düşünerek karar vermeli, düşünerek konuşmalıdır. Acele yapılan işlerin veya acele söylenen sözlerin sonunda insan acı durumlarla karşılaşabilir. İnsan, acele edecekse, yalnızca ibadette acele etmelidir.[36] İnsan hiçbir işte ölçüsüz davranmamalıdır, zira ölçüyü aşan iş çığırından çıkar. Her şeyin bir itidâli, usulü ve âdâbı vardır; her şey itidâl ile selamete kavuşur.[37] İnsan için en iyi hâl, ölçülü, ılımlı ve dengeli olma hâlidir.

İnsan hayâ sahibi olmalıdır. İnsan hayâsıyla seçkinleşir; çünkü böylesi insanların tavır ve hareketleri bir bütünlük ve uyum içerisindedir. Utanma duygusuna sahip ve anlayışlı insan kötülüklerden uzak durur. Hayâ sahibi yumuşak tabiatlı insandır; kendisine yakışmayan hiçbir işe el sürmez. Allah kime utanma ve anlayış vermişse, ona mutluluk ile birlikte bütün şerefleri de vermiş demektir. Hayâ, kişiye uygunsuz bütün işlerde engel olduğu gibi, onu güzel, iyi işlere de sevk

eder. Yusuf'a göre utanma duygusu, insan için en güzel bir süstür. Arsızın, utanmazın yüzü etsiz kemiktir; özü ise kapanmaz bir gediktir; yani arsız, utanmaz, çirkindir; kişiliği de eksiktir. [38]

İnsanın iyisi, takvâ sahibi olandır. Takvâ sahibi insan, başkalarını da düşünür, onlar için de kaygı duyar. Takvâ sahibi, temiz ve dindâr insan üşenmez, daima insanlara hizmet eder.[39]

İnsanların iyisi, kendi menfaatini bir yana bırakıp zahmetlere girerek başkalarının faydasını, iyiliğini düşünen, başkalarına faydalı olan insandır. Halk için de gerekli olan insan da bu insandır. Çünkü böyle insanlar, toplumda örnek olmalarıyla toplumu da iyiye yönelten kılavuz kişilikteki insanlardır. Yusuf Has Hacib, Küntogdı ağzından "İnsan kimdir?" diye sorar ve cevabını da yine Küntogdı ağzından "İnsan başkalarına faydalı olan ve onların işlerini gören kimsedir." şeklinde verir. Ona göre insan, merhametli olmalı ve bu merhametliliğinin işareti olarak kötülere şefkatle doğru yolu göstermeli, onların da iyileşmesi için gayret etmelidir.[40]

Sonuç

Edebî eserin öznesi de nesnesi de insandır. Hangi tür bir edebî üretim olursa olsun konusu insandır. İnsanı insana tanıtmak çabası, edebi eserin asıl gayesidir. İnsanların içinde bulunduğu durumların, yaşadıkları olayların, ilişki içerisinde buldukları kişilerin; edebî eserde "tipik durumlar", "tipik olaylar" ve "insan tipleri" olarak örneklenmesi, sergilenmesi yoluyla, eserin hedef kitlesini oluşturan insanlarda bir iç hesaplaşma ve bu hesaplaşma sonunda da bir iç arınması sağlanması amaçlanır. Bu, eski Yunan'da trajedilerin sergilenmesi yoluyla gerçekleştirilmek istenir ve adına da katharsis[41] denilirdi. Yusuf Has Hacib de Kutadgu Bilig'te kişiliğini biçimlendiren inançlara ve düşüncelere göre yaşadığı toplumda olmasını istediği ideal insanı, ideal yönetici ve yönetilenleri, dolayısıyla ideal

toplumsal hayat düzenini, eserinde birbirleriyle diyalog halindeki dört insan tipi üzerinden sergilemektedir. İster yönetici isterse yönetilen, ister bey isterse kul olsun insan denilen varlıkta olması gereken özellikleri çeşitli durum ve olaylarla anlatmaktadır. “Akıllı insan, bilgili insan ne der, ne demiştir” diyerek eserinin kahramanlarını konuşturarak ideal insanın özelliklerini vermektedir.

Kutadgu Bilig’in LXXXI. bölümünde Odgurmuş’ın Ögdülmiş’e nasîhatı bir nevi eserde uzun uzun özellikleri sıralanan “iyi insan”ı özetler niteliktedir. Bu nasihata göre iyi insan, uyanık olmalı, gafil olmamalıdır. Doğruluktan ayrılmamalı, dürüst olmalıdır. Yaratılmış her canlıya karşı merhametli davranmalı, ibadetlerini ihlâsla yapmalıdır. İnsan olarak aslını, menşeyini ve dünyadaki sorumluluğunu bilerek hareket etmelidir. Dünyaya tamah ederek yaşamamalı, ölümü hatırından çıkarmamalıdır. Kaderine, kısmetine, yani Tanrı hükmüne râzı, cömert ve alçakgönüllü olmalıdır. Kendi menfaatinden çok toplumun menfaatlerini düşünmelidir.[42]

Yusuf Has Hacib’e göre böyle davranan insan, insanların seçkinidir. Seçkin insan da insanlara faydalı olan insandır. Böyle insanların bir arada yaşadığı toplum, huzur ve güven içinde yaşayan bir toplumdur. Yusuf Has Hacib de eseriyle böyle bir toplumun ve toplumsal hayatın inşasına katkı sağlamayı düşünmektedir.

Prof. Dr. Mustafa SEVER.

KAYNAKLAR

- ◆ EAGLETON, Terry 2012, Tatlı Şiddet-Trajik Kavramı, Ayrıntı Yay., İstanbul
- ◆ FİLİZ, Lütfü 2009, Noktanın Sonsuzluğu II, Pan Yay., İstanbul
- ◆ POSPELOV, Gennadiy N. 1995, Edebiyat Bilimi, Evrensel Yay., İstanbul
- ◆ ARAT, Reşid Rahmeti 1991, Kutadgu Bilig II Tercüme, TDK

Yay., Ankara

◆ WELLEK, R.-WARREN, A. 1983, Edebiyat Biliminin Temelleri, Kültür ve Turizm Bak., Yay., Ankara

Dipnotlar:

[1] Çernişevski'den akt. Pospelov, G. 1995, Edebiyat Bilimi, Evrensel Yay., İst., s. 113

[2] 1983, Edebiyat Biliminin Temelleri, Kült. ve Tur. Bak., Yay., Ank., s. 24

[3] Arat, R. R. Kutadgu Bilig II Çeviri, 1991, 64-71. beyitler

[4] Age, 147. beyit

[5] age, 148-159. beyitler

[6] age, 162-170. beyitler

[7] Nefsin mertebeleri: Nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i raziye, nefs-i merziye, nefs-i safiye. Bu konuda geniş bilgi için L. Filiz, Noktanın Sonsuzluğu II, Pan Yay., İst.

[8] L. Filiz, 2009 Noktanın Sonsuzluğu II, s. 134.

[9] Kutadgu Bilig II, 172 -181. beyitler

[10] age, 200, 219. beyitler

[11] age, 3508. beyit

[12] age, 1142, 1147. beyitler

[13] age, 236, 239. beyitler

[14] age, 288, 289, 300, 317; 2897-2898. beyitler

[15] age, 3558, 3559, 3561. beyitler

[16] age, 325, 332, 334. beyitler.

[17] L. Filiz, age, s. 130.

[18] Kutadgu Bilig II, 338-342. beyitler

[19] age, 5077-5080. beyitler

[20] age, 4303-4304. beyitler

[21] age, 703, 708; 2230, 2232. beyitler

[22] age, 884-885. beyitler

[23] age, 890. beyit

[24] age, 4193. beyit

[25] age, 4271-4274. beyitler

[26] age, 1278-1325. beyitler

- [27] age, 1328-1333. beyitler
- [28] age, 1334-1338. beyitler.
- [29] age, 1725-1727. beyitler
- [30] age, 1731. beyit
- [31] age, 1740-1742, 2159. beyitler
- [32] age, 1747, 1748. beyitler
- [33] age, 2002-2004. beyitler
- [34] age, 2722-2724. beyitler
- [35] age, 4807. beyit
- [36] age, 11997-1999. beyitler
- [37] age, 4984-4985. beyitler
- [38] age, 2006-2009, 2206. beyitler
- [39] age, 22462-2463. beyitler
- [40] age, 3245-3248; 3269. beyitler
- [41] Eagleton, 2012, Tatlı Şiddet, s. 207.
- [42] Kutadgu Bilig II, 6087-6102. beyitler. Pedagogika we edep-terbiye